

Herman József (1924-2005)

Lezárult egy tudós életműve: Herman József akadémikus nyolcvanegy éves korában elhunyt. A gyász nehéz pillanata nem kedvez a mérlegelő összegzésnek – bár nyomon követhetjük a gondolatvilág szigorú logikájú bővülését, az utolsó időkig nem lankadó lendületet. Három vonulatot biztosan megkülönböztethetünk az emlékezés során: fel kell idéznünk a tanárt, a szervezőt és a nyelvtudóst. Herman József francia-latin szakos tanár volt. Óráin az egyetemi hallgatók az intellektuális világosság és a derűs problémafelfogás ritka ötvözetét élhették át, olyasmint, amivel a "való világ" nemigen kényeztet el, kiváltképp ha valaki – s így élt Herman József – részt is akar venni e való világban. Ma már tudható: biztos fogódzó volt számára a görög-római antikvitás, de nem kevésbé tette magáévá a könnyed, elegáns és paradox franciás szellemet. A tanári pálya állomásai: budapesti kezdetek után 1957-1970 között a debreceni, majd 1975-től ismét a budapesti bölcsészkar; 1992-1999: a Velencei Egyetem, közben vendégtanárságok Párizsban és német egyetemeken.

Herman József fontos posztokon vállalt szervezői feladatokat. 1957-ben ő alapozta meg mai formájában a debreceni Francia Tanszéket; a debreceni bölcsészkarnek dékánja is volt. 1970-től 1975-ig az UNESCO felsőoktatási osztályát vezette, majd Magyarországra visszatérve tapasztalatait a Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont igazgatójaként és minisztériumi főosztályvezetőként tudta kamatoztatni. 1982-től tíz éven át a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének élén állt, úgy is mint a magyar nyelvtudomány századvégi megújulásának tevékeny, régít és újat gondosan mérlegelni tudó részese.

Emlékezetét hallatlanul gazdag és mélyre hatoló tudományos munkássága fogja legtovább fenntartani. Pályáivében már első látásra az egymást követő lépések logikája, a szélesedő távlatok következetes kidolgozása tűnik fel. A kérdésfeltevés kezdettől a nyelvtörténetre vonatkozik, tehát olyan problematikára, amely alapvető emberi funkciót érint, a nyelvet, de arról az oldalról, ahonnan a legnehezebb számot adni róla: a változás tényezőinek oldaláról. Herman József elmélyültsége,

pontossága, filológiai megbízhatósága méltó a klasszikus elődökhöz. Tudományos vizsgálatainak fő tárgya az újlatin nyelvek kialakulása – régi probléma tehát, a dokumentáció módszere azonban megújul. Herman József az első évezred első századaiból ránk maradt latin feliratokat tekinti át újra, a nyelvi változásokat régióként statisztikailag elemezve, rekonstruálva a feliratállítók társadalmi helyzetét s végül eljutva a nyelvi változás társadalmi körülményeihez. Az eredmény az anyag szociolingvisztikai feltérképezése és pontosan megfogalmazott elképzelések egyes nyelvi formák eredetéről és terjedéséről. S a nyelvtörténezt akkor is kitűnő problémaérzék vezeti, amikor első szintetikus munkájának tárgyául az újlatin alárendelő kötőszavak kialakulását választja: ez a könyv (Berlin, 1963) egyszerre szól egy elpusztult nyelvi részrendszer (a klasszikus latin kötőszórendszer) új kombinációkkal történő helyettesítéséről és a nyelv és logika között fennálló viszonyról, amely valamilyen töprengés formájában a későbbi munkákban is jelen van. Ezek az előkészületek vezettek el a szerző következő, legismertebb és legnagyobb sikerű szintéziséhez, amely a latin nyelv népi (vagy "vulgáris") változatát mutatja be, biztos kézzel rajzolva meg az irodalmi és a népi latinság közötti nyelvi eltéréseket és ugyanakkor a nyelvet átalakító tendenciák gyors felszabadulását egy gyorsan változó, a klasszikus kulturális hagyománytól sok szempontból elszakadó világban. A könyv Párizsban jelent meg 1967-ben, magyar fordítása 2003-ból való.

Herman József érdemeit elismerték; a Magyar Tudományos Akadémia 1982-ben levelező, 1987-ben rendes tagjává választotta. Ahhoz azonban, hogy őt magát jobban megismerjük, olvasnunk kell műveit, melyekből nem-nyelvészként is megtanulhatjuk, hogyan vezet a nyelv elmélyült megismerése mind súlyosabb kérdésfeltevésekhez és végül a beszélő egész lényét és egész környezetét megérteni akaró humanizmushoz.

Kiss Sándor